

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КОСТЮК ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 328.184: 354
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ІНСТИТУТ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. І. КОСТЮК
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
ДАЦІЙ Надія Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор наук з державного управління, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2025

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **КОСТИЮК Віталій Ігорович**
допущений до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » _____ р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

« ____ » _____ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ХАРЧЕНКО Алла Миколаївна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

-
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Анастасія ПРУТ
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

КОСТЮК В. І. Інститут лобізму в публічному управлінні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Визначено основні підходи до визначення лобізму та розглянуто інституціоналізацію лобізму в демократичних режимах. Обґрунтовано взаємозв'язок типів режиму та системи здійснення лобізму. Проведено аналіз реалізації лобізму в режимі демократії та розроблено систему реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності. Обґрунтовано механізм комунікації як складову структури лобістської взаємодії.

Ключові слова: влада, демократичні функції, державні рішення, інститут суспільних інтересів, комунікація, лобізм, лобістська діяльність, механізми формування, публічне управління, трансформація.

SUMMARY

KOSTIUK V. Institute of Lobbyism in Public management. – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The main approaches to the definition of lobbying are defined and the institutionalization of lobbying in democratic regimes is considered. The relationship between the regime types and the lobbying system is substantiated. An analysis of the implementation of lobbying in the regime of democracy was carried out and a system of implementation of the regulatory and legal basis of lobbying activity was developed. The mechanism of communication as a component of the structure of lobbying interaction is substantiated.

Key words: power, democratic functions, state decisions, institution of public interests, communication, lobbying, lobbying activity, formation mechanisms, public administration, transformation.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	8
1.1. Основні підходи до визначення лобізму	8
1.2. Інституціоналізація лобізму в демократичних режимах	13
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	21
2.1. Взаємозв'язок типів режиму та системи здійснення лобізму	21
2.2. Аналіз реалізації лобізму в режимі демократії	28
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	34
3.1. Система реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності	34
3.2. Механізм комунікації як складова структури лобістської взаємодії	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних демократичних країнах взаємодія між соціальними групами та державними структурами та органами влади передбачає все більше включення суспільства та організацій, які його представляють, у механізми формування різних напрямів державної політики. Це відображає як посилення запиту від публічних органів на надання їм більш повної та актуальної експертної інформації, носіями якої, як правило, є представники різних груп інтересів, так і потреби суспільства впливати на державні рішення, що зумовлюють розподіл та перерозподіл ресурсів.

Особливе місце в потоках публічного управління належить інституту лобізму, який демонструє на внутрішньополітичній та міжнародній аренах нестандартні способи просування корпоративних установок. А в рамках держави динамічний розвиток лобістських практик на всіх рівнях політичної системи не тільки істотно впливає на процеси прийняття політичних рішень, а й стає одним із ключових механізмів взаємодії влади та населення.

Однак через специфічну конфігурацію своїх економічних та політичних ринків навіть демократичні країни далеко не завжди можуть успішно імпортувати такі лобістські технології, вбудовуючи їх у власну архітектуру публічного управління.

Різні аспекти лобізму за кордоном (переважно в рамках американської політичної системи та країн Європейського Союзу), такі як його інститути та механізми реалізації, вивчалися широким спектром західних дослідників: Дж. Голдмен, Д.К. Кімбал, Б. Л. Ліч, які розглядали загальні принципи лобізму.

У рамках вітчизняного академічного дискурсу дослідження лобізму починають розвиватися у 90-х роках. XX ст., що обумовлюється трансформаціями політичної системи нашої держави. Осмислення фундаментальних основ та загальних принципів лобізму показані в роботах: В.О. Головка, Р.І. Євценка, О.В. Дягілева, С.О. Кравченка, Т.С. Ярового.

Метою кваліфікаційного дослідження є розробка теоретичних підходів та практичних рекомендації до розвитку інституту лобізму в публічному управлінні.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити основні підходи до визначення лобізму;
- розглянути інституціоналізацію лобізму в демократичних режимах;
- обґрунтувати взаємозв'язок типів режиму та системи здійснення лобізму;
- провести аналіз реалізації лобізму в режимі демократії;
- розробити систему реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності;
- обґрунтовано механізм комунікації як складову структури лобістської взаємодії.

Об'єктом дослідження виступають механізми реалізації інституту лобізму в публічному управлінні.

Предметом дослідження є процес розвитку інституту лобізму в публічному управлінні.

Методологія дослідження визначається метою та завданнями кваліфікаційної роботи. Проведене дослідження має міждисциплінарний характер, оскільки нові практики лобізму у своєму вимірі потребують теоретичного розширення з використанням різноманітних методологічних прийомів. Його методологія ґрунтується на комплексному застосуванні цілого ряду сучасних підходів науки державне управління, що зумовили формування підходу до аналізу механізмів регулювання сучасного лобізму.

Публікація дослідження. Дацій Н.В., Близнюк А.С., Костюк В.І. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. Інвестиції: практика та досвід. № 2. 2025. С. 41–48.

Практична значимість роботи заснована на тому, що її результати та рекомендації можуть бути використані представниками влади нашої держави для вдосконалення та легалізації лобізму в українській системі. Крім того,

матеріали роботи можуть застосовуватися в організації навчального процесу для здобувачів спеціальності «Публічне управління та адміністрування».

Інформаційна база: основний текст роботи опирався на: монографії, статті вітчизняних та закордонних науковців, нормативно-правову базу України.

Елементи наукової новизни полягають у формуванні напрямів розвитку інституту лобізму в публічному управлінні, які включають модель реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності та механізм комунікації як складової структури лобістської взаємодії.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота має наступну структуру – анотація, вступ, 3 розділи (6 підпунктів), список використаних джерел, який складає 44 джерела та висновків. Загальний обсяг роботи складає 55 сторінок, з них 5 сторінок додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Основні підходи до визначення лобізму

На сьогоднішній день поняття «лобізм» має безліч інтерпретацій, які обумовлені комплексом факторів, зокрема таких як історичні трансформації цього феномену та явищ, пов'язаних з ним.

Так, на думку дослідників [21; 31], приклади «лобістської» діяльності можна знайти ще у Стародавньому Єгипті. Навіть у ті далекі часи торговці, які налагодили добрі зв'язки з чиновниками, мали більше можливостей набути в суспільстві вагу та розбагатіти. Очевидно, що подібний тип відносин між групами, одна з яких має ресурси, а інша владу, характерна для всіх етапів суспільного розвитку.

Вважається, що вперше лобізм застосовувався у XVI-XIX століттях (період Нового часу) [14], оскільки вже тоді корпорації робили спроби відстоювати свої інтереси через існуючі парламенти. Довгий час терміном «лобізм» це не називалося, в тому числі є причиною асоціації цього поняття, що існує сьогодні, з такими як «кумівство», «корупція», «підкуп» [14, с. 12].

Інший синонімічний ряд мають суб'єкти лобізму – групи лобі, яке часто пов'язують з поняттями «груп інтересів» і «груп тиску». Розведення всіх зазначених понять та визначення специфічних рис лобізму є важливим компонентом теоретико-методологічної складової нашого дослідження.

Спочатку словом «lobby» («кулуари») в Англії XVII століття називали коридор перед залом засідань у парламенті, де його членів могли знайти прохачі і донести до них свої потреби і запити. Раніше в середньовічній латині дана лексема позначала прогулянкову площадку або коридор у монастирі [33].

Очевидно, що подібна процедура «прохання» не могла мати легітимності та схвалення, тому сам термін «лобізм» як процедура законного представництва

інтересів закріпився у Великій Британії до XX століття [22]. Дещо раніше, в середині XIX століття, він почав використовуватися в США [16]. Тут він спочатку мав політичний, але негативний контекст і фактично означав підкуп голосів в американському парламенті.

Крім фінансової складової, довгий час лобізм реалізовувався через феномен лідера. У період європейських правлячих династій вплинути на рішення осіб, які мали владу, могли особи, наближені до них з особистих, не пов'язаних з грошима причин.

Період буржуазних революцій (XVIII-XIX століття) багато в чому змінив цю ситуацію. По-перше, влада монархів у Європі була обмежена або повністю повалена. По-друге, сфера політики стала набувати багатьох якостей інституціоналізації. Все більшу роль у ній відігравали базові інститути агрегування суспільних інтересів – політичні партії [12]. Усе це призвело до трансформації сутності процесу лобіювання, який, з одного боку, отримав свої регульовані державою механізми, а з іншого, став більш формалізовано опосередкованим і пов'язаним не лише з категорією особистих знайомств та домовленостей, але й професійних діячів та груп, що спеціалізуються на цій діяльності. Внаслідок цього почала інституціоналізуватися сама лобістська діяльність, з'явилося розуміння її потреби та невід'ємності в рамках політичної системи. Як писав уже в сучасний період Р. Євченко: «У політиці діє правило: будь-який незахищений інтерес ігнорується, будь-яка позбавлена представництва функція деградується та атрофується» [12, с. 33].

Таким чином, до XX століття об'єктивність та функціональність лобізму було визначено. При цьому збереглася неоднозначність оцінок та регламентування лобістської діяльності, що відбилося в сучасних підходах до поняття «лобізм».

Зазначене різноманіття свідчить як про актуальність інституційного та неоінституційного підходів у визначенні лобізму, так і про складність ідентифікації його через інститути, пов'язану з динамічними факторами лобістської діяльності, що виходять за межі цих підходів. Одним із них є процес

взаємодії між суб'єктами лобізму. Його визначення пропонується у рамках ще одного базового підходу політичної науки – комунікативістського [13, с. 160].

У рамках цього підходу лобізм сприймається як канал комунікації між провідними суб'єктами політичної системи. У такому контексті стає очевидною його відмінність від інших форм та механізмів просування соціальних інтересів та їх впливу на прийняття значних політичних рішень. Насамперед воно «виражається можливістю прямого (опосередкованого лише професійним лобістом) впливу з боку груп і навіть окремих індивідів на державні органи. Це робить механізм лобіювання особливо ефективною формою політичної комунікації» [6].

Ще одна важлива складова комунікативного розгляду лобізму полягає у розподілі клієнтів, які є джерелами лобістської діяльності та безпосередніми суб'єктами лобізму, тобто тими, хто її безпосередньо здійснює. Одним із перших у вітчизняній літературі схему лобізму, яка розділяє ці групи суб'єктів, запропонував Д. Виговський [4]. У ній клієнт ініціює лобістську комунікацію, створює таким чином предмет лобізму та пропонує нагороду за його просування. Суб'єкт лобізму, своєю чергою, «формує комунікаційний канал і доносить до об'єкта лобіювання (того, до кого спрямовано вплив) інформацію про інтереси клієнта. В результаті комунікації об'єкт виносить рішення щодо того, хто цікавить клієнта предмету лобіювання» [4, с. 43].

Запропонована схема детально описує комунікативну сутність лобістської діяльності. Однак вона не відповідає на такі системні питання як [6]: 1) наслідки лобістської діяльності та кожної такої комунікації; 2) суперечливі інтереси лобістів та груп, які вони представляють; 3) можливості протиставлення різних соціальних груп та їх інтересів одна одній; 4) інше інституційне розмаїття суб'єктів, які залучаються до лобістської комунікації. Це робить актуальним реалізацію комплексного підходу у визначенні лобізму та його аналізу одночасно як інституційного та комунікативного феномену.

Широкий комплекс західних дослідників [36; 38; 40] розглядають лобізм як важливу складову піару і як комунікативний механізм здійснення стратегій

впливу по відношенню до органів і представників влади з метою коригування прийнятих ними рішень або дій.

Очевидно, що в рамках такого підходу основна увага приділяється інструментальній стороні лобістської діяльності: «способам і механізмам, за допомогою яких суб'єкти можуть впливати на інших» [31, с. 84]. У вітчизняному дискурсі поширене уявлення про те, що «лобізм насамперед використовується для інформування представників влади про соціальні потреби, і лише потім, для впливу на них» [15].

Крім того, багатьма авторами [4; 12; 14], як у 1990-х – на початку 2000-х, так і зараз, лобізм визначається як безпосередній елемент демократичних процедур, що забезпечує передачу інформації та управляє «потокм дискурсивної освіти думок і волі» [12, с. 34].

Цей зв'язок лобізму з характеристиками певного режиму є ще однією важливою складовою його визначення та є основою для розуміння різних моделей сучасної лобістської діяльності та практик її врегулювання. Формування та функціонування лобістських механізмів відбувалося у прямій кореляції з розвитком політичної системи, її державних інститутів і принципів вертикальної та горизонтальної взаємодії, що визначалися політичним режимом [2]. На сьогоднішній день це призвело до виникнення різних моделей лобізму в англо-американській, континентально-європейській та пострадянській культурах, які продовжують свою трансформацію.

Деяким антиподом такої інтерпретації лобізму є його бачення у рамках корпоративістського підходу. Відповідно до нього лобістська діяльність властива не всім соціальним групам, а лише тим, хто має ресурс і має можливість впливу на державні інститути [32].

Демократичні функції лобізму при такому підході стають нереалізованими, оскільки сама політична система розглядається як неконкурентна ієрархічна структура, в рамках якої деяка кількість корпоративних суб'єктів прагне абсолютизації свого впливу і, таким чином, отримання домінування в такій системі (додаток А). Лобізм при цьому набуває

якості механізму, що використовується найбільш значущими групами та інститутами [15].

У нашому поданні такий підхід не суперечить зазначеним раніше демократичним функціям лобізму, а лише доповнює розуміння того, що лобістська діяльність багато в чому зумовлена режимними характеристиками системи, в якій вона здійснюється. Відповідно до неї лобізм може бути як процедура прямого соціального представництва, а корпоративний ресурс, доступний вузькому колу найвпливовіших суб'єктів. Суб'єкти лобізму (група або окремих лобіст) – це ті, хто просуває чийсь інтереси, впливаючи на органи державної влади, та використовує певний набір механізмів та важелів впливу.

Остання невизначена категорія – група інтересів, у цьому ланцюжку видається первинною і більшою, ніж дві попередні. Саме з неї починається ініціювання діяльності груп тиску та залучення професійних лобістів. В рамках цієї, неінституціоналізованої групи «відбувається формування певного інтересу, який надалі можуть просувати інші групи та організації, такі як партії, профспілки та за необхідності групи лобі» [15].

Таким чином, і поняття груп інтересів визначення лобістських груп не може бути тотожним. Їх розрізняє ступінь інституціоналізації, а також форматів та способів просування певних інтересів. Однак це не заперечує прямий взаємозв'язок між зазначеними групами та передбачає подальший аналіз підходів до їх вивчення.

Розглянуто різні підходи до визначення лобізму. Серед них згадані інституційні та неоінституційні концепції, комунікативістський підхід, дослідження у сфері паблік рилейшнз [24], концепція корпоративізму, а також були розведені поняття лобістських груп, груп інтересів та тиску.

Кожен із зазначених підходів на сьогоднішній день вніс свої складові у визначення лобізму та відбив його фундаментальні якості. Так, відповідно до класичного інституційного підходу, було зафіксовано легалізацію цієї, раніше неформальної, практики та її функціональну роль у сучасній політичній системі. У рамках комунікативістських концепцій було відзначено роль лобізму

як прямого каналу взаємодії між соціальними та владними суб'єктами. Концепції сфери піару передбачають наявність у рамках лобістської діяльності певного набору механізмів та практик, що відрізняють їх від інших близьких явищ. А теорії корпоративізму припускають йому роль ексклюзивного ресурсу, властивого найвпливовішим політичним суб'єктам.

Таким чином, лобізм можна визначити як інституціоналізовану практику соціальних груп (більш-менш впливових залежно від режиму, в рамках якого вони здійснюють свою діяльність), що здійснюється з метою впливу на органи державної влади, а також прийняті ними рішення та дії. Ці рішення характеризуються наявністю певного набору методів, які впливають на їхню ексклюзивну та ефективну діяльність у рамках політичної системи. Таке пояснення дозволяє відрізнити лобізм від інших, близьких йому понять, і дає можливість його подальшого методологічного та інструментального аналізу.

1.2. Інституціоналізація лобізму в демократичних режимах

Феномен лобізму проходить стадію своєї інституціоналізації. Вона обумовлена як історичними трансформаціями суспільств та його політичних режимів, і змінами механізмів реалізації самої лобістської діяльності.

Самі зміни політичних режимів насамперед визначають особливості групової взаємодії між суспільством та державою. Починаючи з періоду формування партій, структурування та легітимації політичної діяльності (або впливу на неї) громадських організацій, неформальна сторона лобізму почала скорочуватися. Діяльність груп лобіювання стала все більше набувати формату легітимного інституту, що володіє своїм набором формалізованих практик, публічних інститутів їх реалізації, фіксованих (як правило, системою права) механізмів їх регулювання та ін.

Однак ця теоретична модель трансформації лобізму, як і в цілому особливостей функціонування та взаємодії груп інтересів між собою та з

органами державної влади (також є окремою групою), на практиці була і зберегла елементи специфічних рис політичних режимів, у яких вона реалізовувалась [13].

Очевидно, що найбільш значні лінії розлому у трансформаціях та результатах режимів, що визначаються сьогодні як демократичні, проходять між англо-американськими та європейськими політичними культурами. Це як з важливими відмінностями в історії, а також з особливостями їх політичної культури [16]. Крім того, варто визначати випадки азійської Японії, що виходять за рамки традиційних уявлень про демократії, а також пострадянського простору [16]. Весь цей спектр політичних систем характеризується своїми особливостями лобістської діяльності та її інституціоналізації, виступає формою відображення імпліцитних моделей режимів у механізмах її регулювання [21].

Наприклад, практики фіскального лобізму в Японії здійснюються не характерними для західної моделі лобізму способами, ключовою з яких є особливість політичного обряду. Для японської ментальності в процесі здійснення практик фіскального лобізму є неприпустимим виключення таких факторів як «сімейність, кулуарні переговори», «полюбовне вирішення справ» та ін. [3, с. 74]. Практики фіскального лобізму тому виключаються з аналізу лобізму в США, Німеччині, вони формуються завдяки бюрократичного апарату, політиків та представників бізнесу у суворій згоді з традиційними для Японії уявленнями про «всесвітню ієрархію» [3]. Таким чином, виявляється неможливим структурувати практики фіскального лобізму за західною моделлю.

Не ставлячи за мету розглянути процес інституціоналізації у всіх демократичних режимах світу, постараємося реалізувати принцип кроссаціональності і зупинимося на базових, тих, які відображають найбільш очевидні характеристики своєї режимної моделі.

Першими та найбільш явними представниками англосаксонської моделі регулювання лобізму є США. Незважаючи на найбільш короткий у історичній

ретроспективі термін становлення їхньої політичної системи, сфера лобістської діяльності на сьогоднішній день вважається найбільш інституціоналізованою та регламентованою правовими механізмами національного законодавства.

Особливістю цієї моделі лобістського правового регулювання є її регламентація одним законом, який спрямований на цю сферу діяльності. Зараз у США це «Закон про розкриття лобістської діяльності» [23], прийнятий 1995 року. У державах цієї моделі (Канаді, Австралії) діють аналогічні закони.

Прийнято вважати, що основою лобістської діяльності у США був активний розвиток різних соціальних груп та великого капіталу, які потребували представництва свого інтересу у владі, що, своєю чергою, передбачало встановлення правил та інститутів цього представництва. Загалом формування безлічі нових протестантських конфесій, конкуренція між ними та необхідність просувати свої інтереси стали важливими практиками соціально-політичної взаємодії, які надалі зумовили формування конкурентного політичного режиму у США. Крім того, вони припускали, що саме релігійна громада та індивід у ній є носіями інтересів, які мають реалізовуватись. Влада в такій системі визначалася як одна із сторін діалогу, з якою потрібно активно взаємодіяти [40].

Іншим джерелом лобістської діяльності вважатимуться принципи правової системи США, що є прецедентне право. Звернення до системи прецедентів призвело до того, що після найбільш резонансних випадків, які виявляли ситуацію тіньового тиску на рішення влади, «державними органами на законодавчому рівні приймалися рішення, що забезпечують інституціоналізацію лобістської діяльності і, відповідно, формалізацію процесів, що відбуваються в ній» [35, с. 55].

Ще однією важливою основою можна вважати партисипаторний тип політичної культури громадян США [35]. У рамках цього типу, учасники політичного процесу прагнуть максимальної політичної представленості, а також контролю за діяльністю органів влади та прийнятими ними рішеннями. Механізмами артикуляції інтересів, впливу та контролю є численні громадські організації, а також групи лобі. Найбільш впливовою лобістською організацією

на сьогоднішній день в США є Американська ліга лобістів [35]. Проте, крім неї, діє безліч впливових громадських організацій та груп лобі. Серед них організації під назвами «Спільна справа», «Член суспільства», лобі професійних об'єднань «Бюро американської фермерської федерації», «Торгова палата», етнічні лобістські групи (китайська, єврейська, вірменська) [35, с. 56] та ін. Єдиний документ, який регламентував загальні правила лобістської діяльності, було прийнято 1946 року. Він називався законом «Про реєстрацію лобістів» і включав правила обов'язкової реєстрації в Конгресі осіб, які займалися лобістською діяльністю. Важливо, що з впливом на Конгрес (прийняттям чи відхиленням їм законодавчих актів) у цьому законі пов'язувалася лобістська діяльність. Нормативним актом щодо розширення регламентації лобістської діяльності, відповідно до якого лобістської почала вважатися організація, представник якої «підтримує зв'язок з членами законодавчої та виконавчої гілок влади з метою впливу на державну політику» [40, с.378] став згаданий «Закон про розкриття лобістської діяльності» 1995 року [42]. В результаті його прийняття було інституціоналізовано більший сегмент лобістської діяльності і багато елементів для реалізації неформальних домовленостей було усунуто. До цього цей закон вважає головним документом, що регламентує американський лобізм. Таким чином, на сьогоднішній день лобізм у США вважається найбільш інституціоналізованим та визначальним правовими механізмами його регулювання.

В інших державах, що належать до англо-саксонської групи (Канада, Австралія), інституціоналізація лобізму проходила відповідно до тієї ж логіки. Так, у Канаді головний закон, що регламентує цю діяльність, був прийнятий у 1988 році і називався «Акт про реєстрацію лобістів» [41]. Потім у 2006 році він був перейменований на «Акт про лобізм» і до нього, як і до закону США, було внесено суттєві правки щодо низки обмежень для чиновників тощо. Крім того, в 1997 році в Канаді було прийнято «Кодекс поведінки лобістів» [22, с.80], що встановлював етичні норми та правила їх діяльності.

В Австралії документ під назвою «Програма реєстрації лобістів» [22, с.81] було прийнято 1983 року. На сьогоднішній день ця діяльність регламентується двома групами законів: «тими, що регламентують права та обов'язки чиновників, і тими, що визначають поведінку та порядок реєстрації самих лобістів» [22, с.81].

Загальними рисами функціонування інституту лобізму у межах англосаксонської моделі є очевидні риси плюралістичних демократичних режимів. Тут також присутня велика кількість не завжди системно організованих і формалізованих груп інтересів, які при цьому мають стійкий інтерес. У межах загального правового поля вони рівні між собою у дотриманні загальних правил гри, встановленим єдиним всім законодавством про лобізм.

Ці групи потребують окремого представницького інституту, який представлятиме їх інтереси у різних органах влади. Таким інститутом є групи лобі. Крім представницьких функцій, вони виступають необхідними механізмами груп інтересів у їх конкуренції між собою.

Таким чином, усі базові риси плюралізму знаходять своє відображення в організації та регулюванні лобістської діяльності у зазначених державах. Дещо іншу ситуацію можна спостерігати в європейських державах, які загалом належать до континентальної моделі лобізму.

Очевидно, що різноманіття європейських держав та їх режимів, навіть з урахуванням належності більшості з них до єдиного наддержавного союзу, ЄС робить узагальнення цієї моделі більш умовною, ніж можна було спостерігати у плюралістичній системі. Традиційно до неї відносять більшість західноєвропейських держав (Бельгію, Німеччину, Нідерланди та низку інших), а також з урахуванням багатьох застережень – Велику Британію, Францію. Крім того, певна модель регулювання лобізму характерна для самих інституцій ЄС, які займають наднаціональний рівень європейської політики.

Основою інституціоналізації лобізму в цих країнах є інший підхід до діяльності груп інтересів та правового регулювання здійснюваної ними лобістської діяльності. Так само як і у разі англосаксонських країн, тут можна

простежити очевидні релігійні передумови формування певних політичних практик. Так, особливістю багатьох європейських держав є присутність та домінування в них католицизму.

Першим аспектом, що їх відрізняє, є акцент на взаємодію між групами інтересів і державними структурами, а не на лобізм як самостійному інституті. З боку груп інтересів це виявляється у формуванні досить жорстких централізованих структур, які впливають державні органи. Їх вплив, зазвичай, носить стабільний, а не ситуативний характер, висловлюючись у вигляді регулярного інформування органів влади, консультування і навіть спільної роботи, заснованої на делегуванні їм із боку держави певних повноважень. З такої системи випливає друга важлива відмінність континентальної та англосаксонської моделей – це спрямованість у регулюванні не самої лобістської діяльності, а роботи державних органів та їх взаємодії з групами інтересів. Фундаментальним наслідком цього є ситуація відсутності в рамках такої моделі єдиного закону, що регулює лобізм, і його регламентація комплексом різних приписів та правових норм.

Як правило, це передбачає дуже широке поняття лобізму. Наприклад, на рівні інститутів Європейського союзу лобісти – це «особи та організації, діяльність яких має на меті прямий чи опосередкований вплив на розробку та реалізацію політики та процес прийняття рішень в інститутах ЄС, незалежно від використаних каналів та засобів комунікації, включаючи такі форми впливу, як вплив через аутсорсинг, засоби масової інформації, професійних посередників, аналітичні центри, форуми, рекламні» [23].

Все сказане вище означає особливі риси лобізму в рамках європейських політичних систем, проте не заперечує самого факту його інституціоналізації.

Одним із прикладів може бути Німеччина. У ній, подібно до США, основи лобістської діяльності закріплені в конституційному праві кожного індивіда: «звертатися письмово з проханнями чи скаргами до компетентних інстанцій та у народні представництва» [22, с. 82]. Крім того, в країні послідовно приймалися різні документи, що регламентують лобістську

діяльність. В країні прийнято документ під назвою «Єдине положення про федеральні міністерства» [21, с.29], що регламентує лобістські відносини з представниками виконавчої влади.

Таким чином, відсутність єдиного закону та усунення акценту в механізмах правового регулювання з самих лобістів на органи державної влади не робить лобізм менш інституціоналізованим чи недостатньо регульованим у цій країні. При цьому модель, що реалізується в Німеччині, є іншою і відображає не плюралістичні, а корпоративістські принципи взаємодії груп інтересів з державою.

У такій системі зацікавлені групи централізовані та націлені на безпосереднє представництво своїх інтересів у владі. У такій системі лобістська діяльність є скоріше складовою їхньої цілеспрямованої роботи, а не окремих організацій, як у США, що і знаходить своє відображення в корпоративній моделі, що реалізується, і механізмах її регулювання. Як було зазначено, основою цієї централізації та активності можна вважати християнські традиції. Що стосується Німеччини, принципи католицизму доповнюються наявністю щонайменше територіально об'єднаних груп лютеран. Це також «підвищує активність соціальних груп, стимулює їхнє об'єднання у великі групи, які ведуть діалог із державою для просування своїх інтересів» [22, с.83].

Наведені приклади інституціоналізації лобізму в різних демократичних державах показали залежність між правовими механізмами його регулювання та моделями взаємодії між групами інтересів та державними структурами, що реалізуються у певних режимах. Розвиток лобістської діяльності у світі наведено у додатку Б. Так плюралістична модель передбачає жорстку регламентацію лобістської діяльності: «наявність єдиного закону, спрямованого на регулювання діяльності лобістів, певну систему реєстрації, інформування, покарання порушення норм тощо» [13, с. 160].

У рамках корпоративістської моделі взаємодія скоріше реалізується у форматі двох, а не трьох базових складових [13, с. 161]: самих груп інтересів та держави без формального відділення груп лобі. У результаті законодавство

подано комплексом різних документів, що регламентують діяльність цих двох груп у контексті відносин лобізму. Крім того, в Європі, за всієї значної формалізації інститутів Європейського Союзу, зберігаються держави, в яких лобістська діяльність містить чималу неформальну складову, хоч і не зводиться лише до неї.

Таким чином, історико-культурні передумови за всієї іманентності їхнього впливу заклали основу для формату сучасного лобізму в кожній державі. Одним із автономних аспектів цієї основи стали релігійні принципи, які також передбачали фундаментальний сутнісний вплив на процеси політичної взаємодії у певній країні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Правове виховання як форма соціального контролю є ключовим інструментом запобігання правопорушенням у молодіжному середовищі. Його ефективність залежить від комплексного підходу: об'єднання освітніх, правових і соціальних механізмів, з урахуванням вікових та психологічних особливостей молоді. Надзвичайно важливо, щоб профілактична діяльність була системною, довгостроковою та інтегрованою в загальну стратегію молодіжної політики.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що формування правової свідомості молоді має розпочинатися ще в дитинстві та тривати протягом усього періоду соціалізації. Дієве правове виховання передбачає не лише ознайомлення з нормами права, а й формування внутрішньої мотивації до їх дотримання, що можливо за умов співпраці держави, суспільства та самої молоді.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

2.1. Взаємозв'язок типів режиму та системи здійснення лобізму

Якщо розглядати типологізацією моделей лобістської діяльності, важливим методологічним принципом буде відбір політичних режимів таких держав, які формують різні типи лобізму (засновані на політичних, правових, культурних, релігійних відмінностях), зберігаючи при цьому загальні системні риси, які їх можна порівняти.

Важливим аспектом аналізу вважається розуміння того, що режимні характеристики, які визначають механізми лобізму в державі, включають не лише політико-владні показники, які формують політичну систему. Вони передбачають облік та соціально-культурних факторів. Облік цих показників є необхідним для того, щоб аналіз був максимально повним та дозволив сформулювати порівняльну характеристику механізмів регулювання лобізму трьох зазначених держав.

В дослідженні ми будемо намагатися визначити режимні характеристики, обраних нами для дослідження держав (США, Німеччина та Україна) та розглянути їхні порівняльні характеристики в контексті лобістської діяльності, а також переваг та недоліків лобіювання (додаток В). Очевидно, що в реаліях сучасного світу поставлене завдання є досить умовним, оскільки динаміка глобальних процесів і трансформацій, які відбуваються всередині державних структур, дедалі більше виходить за межі формальних ідеальних типів та моделей, до яких її прийнято відносити в рамках наукового дискурсу.

Політичні режими в цьому контексті зазнають більших змін, ніж політичні системи чи культура, оскільки є динамічним процесом взаємодії влади та суспільства і змінюються відповідно до запитів як з одного, так і з іншого боку [11]. Крім того, їхня сутність визначається системними, політико-

культурними, економічними, соціальними факторами, які, очевидно, виходять за межі концептуальних моделей.

Проте це означає, що типологізація є неефективним інструментом аналізу режимів. Воно містить у собі значний «пояснювальний компонент і дозволяє серед усієї сукупності його ознак та категорій виділити базові, ті, які визначають не тільки режим, але явища, що їм зумовлюються, такі як лобізм» [11, с. 43].

При всьому різноманітті в класичних і сучасних концепціях політичних режимів визначень поняття «режим», одним із найактуальніших у контексті нашої роботи, можна вважати дефініцію, запропоновану відомим французьким автором, М. Дюверже [10]. У межах своєї роботи він розглядав політичний режим як «певне поєднання системи партій, способу голосування, одного чи кількох типів прийняття рішень, однієї чи кількох структур груп тиску» [10, с. 74].

За всієї інструментальності даного поняття, очевидно, сформульованого у контексті дослідження М. Дюверже [10] політичних партій та партійних систем, воно відображає важливі елементи, які мають враховуватися щодо характеристик певного режиму. В даному випадку це партії, групи тиску, процеси ухвалення рішень та голосування. Інакше кажучи, розглянутий в такий спосіб режим є як система управління та владарювання, а й процес впливу різних інститутів та груп на органи влади. У такій системі лобізм «виступає невід'ємним елементом режиму і може бути включений до його структури, відображаючи відповідно фундаментальні режимні якості тієї держави, в якій він реалізується» [10, с. 119].

Звертаючись до найширшого поняття політичного режиму, варто відзначити дефініцію Ю. Ганжурова [6], який під «політичним режимом» розуміє «сукупність елементів ідеологічного, інституційного та соціологічного порядку, що сприяють формуванню політичної влади цієї країни на певний період» [6]. Таке визначення виводить режим за рамки його ототожнення з політичною системою та принципами розподілу влади та управління, а також

дозволяє включати не менш важливі культурно-соціальні фактори, які безпосередньо впливають, як на сам режим, так і на механізми лобізму в ньому.

У цьому політична система відокремлюється з інших соціальних сфер, визначених як інші системи. Так, згідно з дослідженнями А. Денисюк, «суспільство є взаємодією чотирьох автономних підсистем: соціальної, економічної, духовної та політичної» [9, с. 404].

У цьому контексті політична система та політичний режим є двома принципово різними поняттями, методологія вивчення яких передбачає застосування різної теоретичної бази, принципів і навіть масштабів дослідження, виражені в диференціації політичних процесів та їх автономному розгляді від інших соціальних сфер, які у разі системного підходу визначаються як складові зовнішнього впливу.

Очевидно, що в рамках концепцій режимів, більш предметно та динамічно орієнтованих, такий поділ неможливий, і економічні, соціокультурні та інші чинники розглядаються як безпосередній елемент політичного режиму.

При цьому не можна сказати, що зазначені поняття не можна порівняти між собою. Так, І. Ворчакова визначає політичну систему як «сукупність інститутів (таких як парламенти, бюрократії та суди), які формулюють і втілюють у життя колективні цілі суспільства та існуючих у них груп» [5, с. 107]. У цьому контексті політична система є динамічною сукупністю суб'єктів, які реалізують свої інтереси, що найближче до поняття режиму і визначає в ньому місце для лобістської діяльності.

Однак, як ми зазначили, це не усуває недоліків використання багато в чому формалізованого системного підходу та зумовлює наше звернення до концепцій політичного режиму, який використовується у широкому контексті. Так, на основі широкого розуміння режиму в ньому виділяють чотири базові складові: інститути; Партійну систему; легітимність; державні функції та форму організації. Очевидно, що цей список не є вичерпним. Хоча вплив навіть зазначених факторів на механізми лобізму очевидний. Кожен із них може припускати свою систему взаємодії груп інтересів та органів влади.

Однак для розширення цього списку потрібне визначення типу режиму, який аналізуватиметься. Відповідно до найпоширенішої та найширшої класифікації режимів сучасного світу, кожна з обраних нами держав Заходу (США та Німеччина) належить до загальної категорії демократій, що мають набір фундаментальних відмінностей від «недемократій» (авторитарних та тоталітарних режимів).

До таких відмінностей традиційно прийнято відносити [15]:

- здатність суспільства впливати на організацію політичної системи та прийняті рішення;
- вибори як базова форма формування владних інститутів;
- суспільство, що визначає легітимність здійснюваного публічного управління;
- багато - або, як мінімум, двопартійна система, що забезпечує циркуляцію еліт та формалізований механізм політичного вибору для суспільства;
- відповідальність влади перед групами, що їх вибрали, і реагування на виникаючі соціальні запити;
- існування та функціонування громадянського суспільства;
- активна діяльність та функції «четвертої гілки влади» засобів масової інформації, що передбачає як свободу соціального вираження, так і доступ до різних (у тому числі опозиційних) джерел інформації;
- ринкова форма економічного регулювання;
- гарантії різних прав і свободи громадян;
- пошук соціально-політичного компромісу та консенсусу тощо.

Позначені характеристики широкі та умовні і, як правило, використовуються для позначення того, чим демократія відрізняється від інших форм режимів. Однак навіть у їх рамках стає можливим розширення уявлення про режим та його оцінка.

Очевидно, що представлена типологія режимів далеко не єдина. Багатьма відомими дослідниками політичних процесів пропонувалися свої варіанти

режимного розподілу країн. Виділяють у межах своїх досліджень [36; 37; 38] ліберально-демократичні, егалітарно-авторитарні, традиційно-авторитарні, популістські та авторитарно-інегалітарні режими. Також виділяють деполітизований, громадський, доцентровий і відцентровий типи режимів [36].

Говорячи про режими сформованих демократій, відзначимо, що в їх рамках також є безліч популярних концепцій, спрямованих на їх визначення та конкретизацію. Один із найвідоміших авторів теорії демократії Р. Даль [22] створив комплекс робіт, присвячених її розгляду. Наприклад, у рамках його уявлення про поліархію було сформовано більшість критеріїв демократії. Крім того, він сформував поняття «плюралістичної демократії», що дозволяє говорити «про безпосередній взаємозв'язок між моделлю демократичного політичного режиму та механізмами регулювання лобізму, які у ній формуються» [22, с.86].

У рамках плюралістичної концепції демократія визначається як система, заснована на виборах громадян, які визначають своїх представників у державні органи влади та обирають із деякої кількості партій, які, поряд з групами інтересів та тиску, забезпечують стійкий взаємозв'язок між керуючими та керованими. Політичний процес у рамках такого режиму є конфліктом груп інтересів, у результаті якого приймаються компромісні рішення, які задовольняють максимально широкий спектр інтересів громадян. Таким чином, основна влада належить саме групам осіб, які мають інтереси населення і, як наслідок, ці інтереси належать меншості.

Фундаментальними принципами такої демократії є такі: 1) розподіл владних повноважень між рядом конкуруючих груп, жодна з яких не має привілеїв, що виділяють її серед інших груп; 2) особиста відповідальність лідерів перед членами своєї групи та нейтральність уряду, що дає можливість групам представляти свої інтереси та конкурувати. Така система можлива за дотримання у суспільстві певних умов, таких як «досить високий рівень добробуту, освіти, урбанізації, розподіл влади між різними індивідами, групами,

організаціями тощо» [22, с. 86]. І, як ми позначимо далі, більшості викладених критеріїв відповідають політичному режиму Сполучених Штатів Америки.

На відміну від нього, режим Німеччини більшою мірою відповідає іншій, неокорпоративістській моделі демократії. Її основна відмінність полягає в наявності привілеїв певних груп населення в процесі впливу на прийняття політичних рішень. За всього негативного контексту для демократії такого становища в означеній моделі виділяють і позитивні сторони.

Очевидно, що кожна з цих концепцій зробила свій внесок у розуміння сучасної демократії та зробила його найповнішим. До окремих їх складових ми звертатимемося, здійснюючи аналіз режимів обраних нами держав. Крім того, доповнимо це загальне уявлення інституційним підходом, що дозволяє виявити не тільки характерні риси, а й відмінності режимів США, Німеччини та України.

Демократії, згруповані з допомогою інституційного підходу, розрізняються за такими ознаками: 1) президентські та парламентські; 2) режими дво- та багатопартійні; 3) які мають одно- і двопалатний парламент; 4) по-різному організують систему стримувань і противаг; 5) що конструюють систему вертикальних взаємин з органами державної та місцевої влади. Це дає основу виділення додаткових чинників як самих режимів, а й формальних механізмів регулювання лобізму.

В умовах сучасної американської системи, що володіє кризовими тенденціями, його роль стає більш вагомою, ніж діяльність партій, а рішення, які приймають органи влади, багато в чому обумовлюються вимогами груп інтересів, що реалізуються через лобістів. Це формує систему реальної соціально-політичної взаємодії, проте при цьому створює загрозу домінування найбільш впливових груп та формування у державі системи олігархічного управління та непропорційної влади бізнесу.

На відміну від американської, політична система Німеччини визначається дослідниками як неокорпоративістська [21]. Це не суперечить її статусу демократії, проте відображає дещо інші режимні характеристики та інші

принципи взаємодії між державою та групами інтересів. Насамперед це проявляється в інституційному вимірі політичного режиму Німеччини, що є парламентською республікою. Як характеризує таку систему І. Ворчакова, «партійно-політична система сучасної Німеччини має досить стійку конструкцію, яка складається з досить сильного бундестагу, сильного уряду на чолі з правлячим канцлером, відверто слабкого президента і стабільної партійної системи, що врівноважує всю політичну систему» [5, с. 108].

Підтвердженням цієї тези можуть бути такі застосовувані характеристики німецького політичного режиму терміни як «канцлерская демократія», «партійна держава» та «партійна демократія» [4].

Таким чином, система лобізму в Німеччині, так само, як і в США, безпосередньо обумовлена політичним режимом, що склався в країні, насамперед механізмами його соціально-політичної взаємодії. Однак, на відміну від американської системи лобізму, заснованої на плюралізмі та конкуренції між собою груп інтересів і лобістських груп, що залучаються ними, в Німеччині конкуренція реалізується в рамках самих організацій, організованих за «принципом парасольки» і вони об'єднують інтереси різних груп.

У такій системі основними суб'єктами лобізму, зазвичай, виступають самі групи інтересів чи партії, а не окремі організації лобі. Відповідно, регулювання здійснюється у напрямі регламентації діяльності цих груп та органів влади. Це не заперечує факту здійснення самого лобізму, який, навпаки, реалізується активно, у рамках регулярних та легальних процедур соціально-політичної взаємодії, держава у яких зберігає свою патерналістську позицію. Демократичність такої системи зумовлюється не лише специфікою політичної культури Німеччини, а й її протиставленням тоталітарному минулому.

2.2. Аналіз реалізації лобізму в режимі демократії

Унікальність кожного з розглянутих режимів та глибока історична обумовленість у них політичних процесів і механізмів, що знайшли подальше відображення у формуванні інституту лобізму, дозволяє продовжити дослідження практики застосування в Україні. У контексті наведених прикладів її розгляд передбачає позначення концептуальних засад аналізу її унікальних режимних характеристик, історичних передумов їх формування та лобістських механізмів, що виникли на їх основі.

Коротко характеризуючи перше зазначене питання, слід зазначити, що з розгляду політичного режиму сучасної України прийнято звертатися до теорій транзитології. Загалом цей напрямок політичних досліджень почав формуватися після Другої світової війни для характеристики трансформацій, що відбувалися в посттоталітарних та авторитарних режимах. Однією з класичних праць стала праця С. Хатінгтона [11], який виділяв хвилі та моделі демократизації.

Одним із головних питань обговорення теоретиків транзитології стала унікальність процесів пострадянського простору та допустимість застосування до нього моделей демократизації. Не заглиблюючись в опис кожного з напрямку цих концепцій, відзначимо, що в нашому уявленні політичний режим нашої держави ХХІ століття може бути розглянутий через призму загальних транзитологічних теорій та пропонують свою модель демократичного режиму, який трансформується, оскільки припускають виявлення певних характеристик, які відбулися і порівняти з рисами демократії [11].

Ще одна важлива характеристика делегативної демократії передбачає інституціоналізацію представництва колективних інтересів, що, як ми переконалися на прикладах інших режимів, є основою розвитку лобістської діяльності. При цьому особливості «перехідного» режиму передбачають формування такої системи взаємодії суспільства і влади, в якій лідер, який переміг на виборах, отримує обмежену лише законом повноту влади і здійснює патерналістську «турботу» про свій народ. Формування системи реального

політичного плюралізму стає складним завданням, що не означає відсутності демократії, так як множинність партій або груп тиску не визначається суспільством як необхідна складова представництва своїх інтересів [9, с. 404].

Очевидно, що в рамках делегативної демократії президент має додаткові повноваження, однак і до спектру його обов'язків включаються фундаментальні завдання щодо вирішення соціально-політичних проблем населення своєї країни та забезпечення зростання її благополуччя. Внаслідок цього формується вертикальна система підзвітності лідера (і виконавчої влади) перед суспільством, що обмежує горизонтальні механізми взаємного контролю між інститутами та гілками влади (Додаток Д).

Виконавча влада, таким чином, починає переважати над законодавчою, що також зумовлює певну трансформацію механізмів лобіювання, оскільки основні документи приймаються саме урядом, і вплив на цей процес стає пріоритетним напрямом діяльності груп лобі.

Вочевидь, що викладені вище риси можна знайти у сучасному українському режимі. Системні показники роблять його порівнянням з режимами, розглянутими вище. США та Німеччина є федерацією. Україна за принципами правління є не президентською (як Сполучені Штати) і не парламентською (як Німеччина), а змішаною (парламентсько-президентською) республікою, в якій глава держави має великі повноваження. Україну можна порівняти з розглянутими вище державами за принципом приналежності до сім'ї християнських культур. Хоча, як і у разі різниці між впливом протестантизму та католицизму на політичні системи, в яких вони домінували, православ'я заклало свої особливості політичного режиму, і, відповідно, інституціоналізації лобізму в Україні, зокрема, такі як підтримка влади, низька соціальна активність та відстороненість суспільства від політичних процесів. Для соціальних груп та індивідів у межах православ'я визначають інші сфери розвитку, такі як мораль, моральність, духовність.

Таким чином, спроби адаптації плюралістичної моделі взаємодії між групами інтересів та державними структурами робилися наприкінці 80-х років

XX століття. У цей період внаслідок ухвалення законів «Про кооперацію» та «Про приватну власність» було закріплено право приватної власності та було створено «227 концернів, 123 консорціуми, комерційних банку та біржі» [1, с. 18]. Отже, спочатку плюралізм формувався у сфері приватних структур, а політичний вплив реалізовувався бюрократичними групами.

Передумови формування такої системи соціально-політичної взаємодії відносяться до пострадянського періоду, «склалася складна і збалансована система лобіювання» [1, с. 22], що включала «галузеву, регіональну та корпоративну» [1, с. 23] лобістську діяльність. Головна особливість цієї діяльності полягала у її «вертикальній» системі організації, що відповідає партійній керуючій структурі.

При цьому, як ми зазначили, лобізм заперечувався як допустиме явище в соціально-політичній системі. Прикладами можуть служити його трактування, що «трактують його як систему агентств і контор, які працюють при законодавчих органах США і використовують для досягнення цілей монополії, яких вони представляють будь-які методи, в тому числі підкуп» [2, с. 551].

У результаті на момент формування нового політичного режиму в Україні не було інституційної системи взаємодії та сформованих каналів комунікації між групами інтересів та владними структурами. Хоча запит на таку комунікацію в суспільстві був, і демократична структура, що створювалася, передбачала її функціонування. Сьогодні система лобіювання в нашій державі потребує подальшого удосконалення нормативно-правового регулювання. Однією з його фундаментальних основ є Закон України «Про звернення громадян» 1996 р. [28]. Відповідно до нього, громадяни мають право звертатися до органів влади особисто, а також спрямовувати індивідуальні та колективні звернення, які мають бути розглянуті в обов'язковому порядку.

При цьому в системі функціонують суб'єкти, які реалізують представництво соціальних інтересів. Найбільш впливовими з них можна вважати бізнес-асоціації, за допомогою яких воліє представляти свої інтереси

більшість вітчизняних компаній [18]. При цьому іноземний бізнес частіше взаємодіє з представниками влади безпосередньо без участі цих об'єднань [25].

Ще однією інституціоналізованою формою представництва соціальних інтересів до прийняття Закону України «Про лобіювання» [27] були і поки є Громадські палати (до яких входять профспілки та громадські організації). Залучення громадськості до здійснення державної політики та облік державними органами громадських ініціатив є головною метою їхньої діяльності. Однак певна формальність діяльності Громадських рад дозволяло критично ставитися до їхньої ролі в соціально-політичному представництві та припускати необхідність їх змістовного розвитку.

Найбільш дієвою у питаннях представництва інтересів соціальних груп формою лобістської діяльності вважатимуться створені при органах державної влади експертні структури. Як і в сформованих демократичних системах, експертиза займає стійкі позиції в процесі прийняття політичних рішень, оскільки слугує основою для інформування представників влади з питань, що цікавлять соціальні групи.

До суб'єктів лобістської діяльності, що формуються в рамках громадянського суспільства, відносять низку громадських організацій, які представляють різні соціальні інтереси, такі як місцеві громадські організації, молодіжні спілки політичних партій, правозахисні, екологічні об'єднання, релігійні рухи, організації національних спільнот та ін. [18].

Сьогодні, в нашій державі також, як і в демократичних режимах, що сформувалися раніше, функціонує своя система лобізму. Інститути, що реалізують лобістські функції, створюються як за запитом суспільства, так і в рамках демократичних ініціатив владних структур. Принципи їх роботи не відпрацьовані практикою соціально-політичної взаємодії та у певних аспектах відіграють роль формальних демократичних характеристик, а не реального представництва груп інтересів. Усе це є рисами делегативної демократії, риси якої простежуються поки в нашій державі.

Крім того, для того, щоб зазначені та низка інших напрямків лобізму могли бути інституціоналізовані та реалізовуватися виключно в легальній площині, в рамках демократичного режиму необхідна система його нормативно-правового регулювання, яка на даний момент тільки формується. А це призводить до розвитку таких явищ як корупція [17]. Однак, перш ніж звернутися до питань вигоди такого регулювання для всієї політичної системи, підіб'ємо деякі проміжні підсумки.

Як ми змогли переконатися на основі розглянутого вище матеріалу, режим, що формується в суспільно-політичній системі, безпосереднім чином визначає систему лобізму, який складається в ньому. В умовах нашого режиму демократії, який трансформується, лобізм також реалізується. В його рамках виділяються певні інститути лобіювання та простежуються приклади ефективної лобістської діяльності, насамперед між бізнесом та владою. При цьому особливості режимних трансформацій, що передбачають досить значний розрив між суспільством та державними структурами, відсутність консенсусу та ефективних механізмів взаємодії у процесі представництва інтересів призводять до ситуації значної обмеженості правової регламентації лобістської діяльності. Поєднуючись із традицією «невизнання» лобізму та відсутністю поки в суспільстві політичної культури участі у прийнятті значних державних рішень, це формує загрозу зміщення процесів лобізму в нелегітимну сферу соціально-політичної взаємодії та вимагає вироблення механізмів його правового регулювання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У результаті дослідження встановлено, що інститут лобізму функціонує по-різному залежно від типу політичного режиму, що склався в конкретній країні. У демократичних системах лобізм здебільшого є відкритим, інституціоналізованим і підпорядкованим певним правовим нормам, як це

спостерігається у США та Німеччині. У країнах із нестабільною демократією або елементами авторитаризму, зокрема в Україні, лобістські практики здебільшого залишаються тіньовими, що створює загрозу для прозорості політичного процесу та підзвітності влади.

Тип політичного режиму визначає не лише правові рамки лобізму, а й рівень участі громадянського суспільства в ухваленні рішень. Чим демократичніша й прозоріша система, тим більше можливостей мають зацікавлені сторони для легального впливу на державну політику. Отже, формування ефективного та етичного лобізму в Україні неможливе без подальшого утвердження демократичних інститутів, правової держави та розвитку політичної культури.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

3.1. Система реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності

Лобізм у сучасній нашій державі має свої унікальні якості, що відрізняють його від аналогічної діяльності інших держав, зокрема США та Німеччини. Головним і найбільш очевидним фактором цієї відмінності є недосконалість нормативно-правової системи регулювання лобістської діяльності.

Також, відсутність його регуляторних механізмів багато в чому обумовлені характеристиками сформованої демократії. Вона обумовлює наявність тих факторів лобізму в державі, які можуть виступати як його фундаментальні характеристики, що дозволяють говорити про наявність у країні своєї унікальної системи лобістської діяльності, яка відрізняється, але можна порівняти з такими ж системами країн Заходу.

Однак для того, щоб розгляд лобістської діяльності було максимально повним і включало не лише виявлення та аналіз формальних категорій її порівняння, видається необхідним розглянути і її внутрішні унікальні характеристики. До них можна віднести структуру державного лобізму, його сутнісний зміст, а також головних акторів та технології, які ними використовуються при здійсненні лобістської діяльності.

Це дозволить змістовно розглянути приклад лобізму, який має визначити його головні проблеми «зони» і, навпаки, ті механізми, що склалися в цій системі на основі реально діючих механізмів політичної системи та досвіду просування інтересів у ній [34].

Це дасть можливість сформулювати систему регулювання лобістської діяльності, яка буде не теоретичним конструктом, що є «калькою» з використовуваних за кордоном ефективних для інших держав моделей, а

ґрунтуватиметься на діючих практиках лобізму, що реалізується в сучасній Україні.

Починаючи розгляд зі структури лобістської діяльності, яка реалізується в нашій державі, насамперед відзначимо відповідність її стандартним уявленням про лобізм. Вона також служить просуванню певних інтересів, відповідно, до неї залучено три основні ланки лобістської системи: групи інтересів – лобісти (GR-щики) – органи влади. Умовно цю структуру можна показати так на (рис. 3.1):

Рис. 3.1. Спрощена структура лобістської діяльності в Україні

Представлена структура на рис. 3.1 зветься триланковою [21] і дає можливість порівнювати систему лобізму в Україні з американською системою, що також традиційно містить три ланки, і відрізнити її від європейської (німецької, наприклад), що вважається дволанковою.

Про реалізацію такої системи свідчить наявність у нашій системі професійних компаній, які надають лобістські та GR-послуги та є проміжною ланкою в системі просування соціально-політичних інтересів [32]. Вони реалізують професійну взаємодію з органами влади та забезпечують необхідним групам інтересів канал комунікації з ними.

Прикладом такого формату роботи може бути діяльність спрямована на реалізацію діяльності професійних організацій в США (Apple; Google) [17], в ЄС лобізм регулюється автомобільною індустрією (BMW; Volkswagen) [17], в Україні в 2024 році за вимогою Єврокомісії був ухвалений Закон України «Про лобіювання» [27] згідно з цим створено модель основних елементів, яка включає – Реєстр прозорості «інформаційно-комунікаційної системи, яка дозволить збирати, обробляти, зберігати дані про суб'єктів лобіювання і

зберігати їхню звітність» [27]. Сам Реєстр повинен бути створений і запрацювати з 01.01.2025 року. При цьому останні (бізнес-асоціації та професійні спілки) вважаються «м'яким», неформальним елементом лобізму. З одного боку, для представників влади звернення до громадських організацій легітимніше і традиційніше, ніж до конкретних комерційних компаній, відкрито готових просувати вигідні їм рішення. У цьому контексті вони є невід'ємною складовою, що утвердилася в українських реаліях лобізму. З іншого боку, на відміну від «жорсткого» професійного лобізму, який реалізується у формі діалогу конкретного представника зацікавленої компанії (лобіста) з конкретним відомством або, навіть, чиновником, їхня діяльність видається більш загальною та умовною. Більшою мірою вона орієнтована на артикуляцію певних інтересів та спробу їх подальшого просування шляхом формування експертних оцінок тощо.

Таким чином, в Україні діють інститути та механізми континентальної моделі лобізму. Як правило, вони втілюються у роботі позначених нами професійних асоціацій та спілок, а також різних рад, що формуються при органах влади. Такі ради, які претендують на статус експертних, так само, як і асоціації, відображають інтереси зацікавлених компаній та груп. При цьому вони, як і професійні асоціації, не мають значного впливу на результат прийнятих владними інститутами рішень, але полегшують механізм комунікації з ними і є однією з форм «прямого доступу» до них з боку соціальних груп.

Все це демонструє, що структура лобізму в Україні не є адаптованою копією американської моделі, і включає елементи європейської. Найбільшою мірою це виявляється у зазначеній ситуації диференціації інтересів, далеко не всі з яких реалізуються професійними асоціаціями.

Це передбачає, аналогічну німецької, систему конкуренції у межах не плюралістичного взаємодії між групами, але на рівні просування інтересів певних інститутів. При цьому аналітиками та практиками лобістського процесу відзначається відносна ефективність цих організацій, не порівнянна з впливовістю та статусом корпоративних суб'єктів у Німеччині, та реалізації

ними переважно комунікаційної, артикулюючої функції, яка забезпечує реалізацію конкретного інтересу.

Крім того, в українській системі практично відсутні такі характерні для лобізму Німеччини механізми як лобіювання через профспілки, які також могли б відігравати роль «парасольки», збираючи та просуваючи суспільні інтереси [30, с. 80]. Причина полягає не у відсутності цих інститутів, а у виконанні ними інших, не пов'язаних із лобізмом функцій, а також у відсутності довіри до них серед соціальних груп.

Все це дозволяє говорити про коректність запропонованої моделі, проте не усуває її узагальнюючих, умовних якостей та наявності в українській структурі лобізму своїх унікальних характеристик, для доповнення та уточнення представленої структури.

Так, визначаючи як проміжну ланку «лобістів», ми визначаємо цю категорію дуже узагальнено і включаємо до неї суб'єктів, що реалізують представницькі функції в соціально-політичній системі. При цьому ми не розглядаємо як синонімічні поняття лобізм і GR (governmentrelations) [32, с.22].

Очевидно, що вказана діяльність не суперечить лобізму, навпаки може сприяти діяльності лобістів із просування суспільних інтересів. Це особливо актуально для нашої держави, в рамках якої механізми лобізму, що не мають легалізації, вимагають своїх усталених практик інституціоналізації та легітимації, відповідно до яких процеси соціально-політичного діалогу та просування інтересів розглядали б представниками влади як норму механізмів прийняття політичних рішень. GR, які орієнтовані на стабільну та законну комунікацію з органами влади, що робить внесок у ці процеси. Як зазначають [32, с. 23], «GR-діяльність набуває нової якості та нового місця у взаємодії бізнесу та держави, потенційно забезпечуючи цивілізовану та правову оптимізацію інтересів політичних та економічних суб'єктів. Процес взаємодії бізнесу та влади має тенденцію до інституціоналізації. У зв'язку з цим формується потреба у появі нових професій (GR-спеціалістів, лобістів), представники яких відповідатимуть за широкий спектр питань у рамках

процесу взаємодії компанії з державним сектором». При цьому велике значення треба приділяти електронним каналам комунікації, зокрема, інституціоналізації програм «відкритого врядування», які можна розглядати як складову GR-технологій.

Відзначимо, що при всій сутнісній схожості та асоціюванні споріднених понять, лобістська та GR діяльність мають принципові відмінності. В першу чергу в тому, що лобістські суб'єкти (індивіди та організації) виконують свою діяльність на основі принципів автономності і не є складовими тих організацій та компаній, інтереси яких вони презентують. Це створює ситуативний формат співпраці із «замовниками» їхньої роботи, але не робить лобістську діяльність загалом разовою та орієнтованою на отримання миттєвої вигоди. Лобісти також зацікавлені в організації легітимної системи своєї взаємодії з державними органами, що сприяє ефективності та фінансовій рентабельності їхньої діяльності.

Таким чином, у структурі лобістської взаємодії GR можна відокремлювати від лобізму, позначаючи як паралельний блок, більше пов'язаний з групами інтересів, що має корпоративний організований формат, і навіть є їх функціональною підструктурою. При цьому вони також як лобісти, представляють групові (корпоративні) інтереси.

Ще одним порушенням у зв'язку з роботою GR-фахівців елементом структури лобістської взаємодії з органами влади є процес комунікації та залучення до нього населення. Можна дійти невтішного висновку у тому, що в українській системі саме забезпечення публічності і комунікації, а не прямого просування інтересу, є одним із його першочергових завдань. Це позначається нами як фундаментальної для нашої системи проблемою впровадження механізмів реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності. Це, у свою чергу, призводить до того, що лобізм доводиться переводити в публічну сферу, наголошуючи на актуальності інтересу, що просувається, для широких мас населення і залучення до процесу великої кількості учасників.

3.2. Механізм комунікації як складова структури лобістської взаємодії

Саме комунікація між суспільством та лобістами не менш є важливою складовою структури лобістської взаємодії, ніж їхній діалог з органами влади. Причому очевидно, що ця комунікація не є односпрямованою, а є двостороння. Більше того, отримавши «замовлення» від певної групи, лобісти можуть реалізовувати домінуючий вплив на ширші кола населення, залучаючи їх як ресурс додаткового тиску на органи влади.

Комунікація між лобістами та представниками влади також не є односпрямованою. Ініціатива в ній належить лобістам, які артикують та працюють з просування певного інтересу. У відповідь органи влади можуть і, як правило, формують у відповідь імпульс у напрямку експертних та громадських рад, галузевих організацій та асоціацій, які формуючи свої висновки та рекомендації, можуть підтримати або, навпаки, перешкоджати просуванню цього інтересу.

Також не враховано в нашій моделі лобістської діяльності є рівні лобізму, що передбачають визначення «масштабу» просувається групою інтересу та рівня органів державної влади, з якими в процесі його реалізації взаємодіють лобісти.

Виділяють такі рівні [16, с.46]: «державний; регіональний; галузевий; місцевий» (додаток К). Очевидно, що такий поділ є досить умовним, і представлені в ньому категорії можуть перетинатися. Насамперед це стосується галузевого лобізму та інших. Однак сам принцип поділу створює розуміння того, що групи інтересів функціонують та конкурують між собою на різних рівнях соціальної взаємодії та політичної системи. Їх інтереси можуть вирішуватися лише на рівні роботи лобістів з місцевими, регіональними або державними органами влади. Крім того, можливе вирішення проблем на різних рівнях влади, але з метою просування спільного галузевого інтересу, який може поєднувати різних суб'єктів.

Також лобізм класифікується залежно від особливостей інтересів, які у його реалізації відстоюються, виділяють «корпоративний; індивідуальний (приватний)» [17, с. 132] лобізм. Очевидно, що тут в основі була не диференціація владних органів, з якими працюють лобісти, а, навпаки, зміст інтересів, які вони представляють.

Подані варіанти рівнів і видів лобістської взаємодії демонструють, що структура лобізму в Україні може бути представлена не тільки як лінійний процес взаємодії між зацікавленими групами, лобістами та органами влади, але і як багаторівнева система, що включає рівні та сектори лобістської взаємодії.

Система демонструє складність, багатоступінчастість та двосторонній процес комунікації, що реалізується в ході лобістської діяльності, що більшою мірою відображає її структуру, ніж перша узагальнена модель. Відповідно до неї стає очевидним, що система лобізму в Україні існує і в результаті затримання впровадження механізмів реалізації нормативно-правового регулювання має свою специфіку. Однією з них, наприклад, є пряме залучення громадськості, яке забезпечує соціальну легітимізацію процесу, що реалізується і робить дії лобістів легальними і необхідними в очах громадськості, а також служить важливим механізмом тиску на владні інститути.

Необхідність організації формування каналів комунікації з органами влади ще однією лобістської особливістю в нашій державі. У цьому контексті діяльність GR-відділів великих компаній хоч і відрізняється від лобістської діяльності, але також сприяє їй у процесі її легітимації та комунікативної інституціоналізації.

Відповідь влади на лобістський вплив, який часто виражається у формі звернення до галузевих, професійних організацій та експертних груп, також є важливою складовою процесу лобізму, оскільки маркує їх як важливі і, часто, невід'ємні суб'єкти цієї діяльності. При цьому, їх реальні лобістські повноваження залишаються досить формальними та у вирішенні конкретних питань не завжди ефективними. Це дає можливість говорити про близькість українського лобізму скоріше до англо-американських, ніж континентальних

моделей. На даний момент в нашій державі ефективнішим є вплив, що надається через лобістів, які займаються просуванням інтересу певної групи, ніж його «корпоративне» представництво через галузеву (або будь-яку іншу) асоціацію. Це не означає можливості та необхідності повного копіювання американської моделі, проте передбачає орієнтацію на її механізми більш прийнятною для нашої системи.

Представлені аспекти допомагають охарактеризувати як формальну структуру українського лобізму, так й його сутнісний зміст. Крім моделей, елементів та зв'язків між ними, воно відображається у видах лобістської взаємодії сучасної України. Залежно від критеріїв виділяють різні види лобізму. Зміст таких інтересів та рівень органів влади, на яких впливає, виділяє такі види: «корпоративний; регіональний; індивідуальний (приватний)» [17, с.133].

Корпоративний лобізм, відповідно, характеризується просуванням більш обмежених, але при цьому і більш цілеспрямованих інтересів великих компаній. Очевидно, такі великі корпорації, як: ДП «Енергоринок», «Нафтогаз», АТ «Укрзалізниця», «АТБ-маркет», «Київстар», «Турбоатом» та інші потребують постійної та професійної лобістської діяльності, яка не втрачає свого значення навіть у ситуації часткового збігу їх управлінського апарату з політичною елітою в нашій державі.

Регіональний лобізм розглядається як діяльність відмінна навіть від великих корпоративних структур. Таким чином, робота на місцевому рівні, що враховує регіональну та будь-яку іншу місцеву специфіку, може бути більш ефективною і простою як для самих груп інтересів, так і для лобістів, що їх представляють. З іншого боку, у ній неможливо виключити втручання суб'єктів корпоративного та загальнонаціонального рівня, які, володіючи явно великою кількістю ресурсів, можуть просунути свої інтереси.

Категорія індивідуального (приватного) лобізму, очевидно, передбачає просування всіх інтересів, що не увійшли в перші групи інтересів, що реалізуються з ініціативи компаній малого та середнього бізнесу, приватних осіб. Цей вид лобізму є найпоширенішим в державі, оскільки передбачає

просування чийогось вузького, «меркантильного» інтересу і ґрунтується на приватних контактах з представниками влади.

Як ми самі визначили, справді найефективнішим в державі є лобізм, реалізований безпосередньо, а не через галузеві об'єднання. З іншого боку, важко говорити про те, що робота з конкретними інститутами та представниками влади обов'язково має виключно приватний характер. Її також реалізують великі корпорації, а також неурядові організації та групи активістів, які також є суб'єктами лобізму та можуть, навпаки, представляти інтереси широкому загалу.

Поданий погляд доповнює уявлення про зміст лобізму в Україні, який за своєю суттю включає не лише різні категорії соціальних суб'єктів, які прагнуть брати участь у просуванні своїх інтересів за допомогою лобістських процедур. Ці суб'єкти нерівноцінні за рівнем свого впливу та здатності просувати його в рамках політичного процесу прийняття рішень.

Здатність акторів лобізму значно впливати на прийняття політичних рішень ґрунтується на таких факторах (додаток К): «загальна політична вага певного актора, тобто великі бізнес-асоціації є більш впливовими суб'єктами лобізму, ніж, наприклад, спортивні спілки; організаційні ресурси – сюди належить ступінь організованості та згуртованості акторів, їх масштаб; економічні ресурси – здатність витратити на лобізм значні кошти; інформаційні ресурси – вплив через ЗМІ та залучення публічності» [13, с. 163].

Ще одним аспектом лобізму в державі, що характеризує його зміст, може бути класифікація його видів, що включає такі його категорії: «цивілізований (відкритий, «білий»); тіньовий; кримінальний [19, с. 229].

Подана градація характеризує як різні, залучені до процесу лобістської діяльності, групи, і механізми, які використовуються ними у процесі просування своїх інтересів. Різниця між тіньовим та кримінальним полягає в тому, що при тіньовому аспекті законні суб'єкти лобістської діяльності застосовують прогалини та невідповідності в законодавстві країни. Вони можуть бути використані акторами для отримання своєї вигоди. На відміну від

цього виду лобізму, кримінальний передбачає тиск із боку незаконних кримінальних груп.

У процесі лобістської взаємодії одноразове вирішення певного питання, засноване на використанні незаконних практик просування чийогось інтересу, не може бути інституційною практикою. Відповідно, тіньові і тим більше кримінальні форми впливу на політичних суб'єктів не можуть розглядатися як складові лобізму загалом.

Таким чином, розглядаючи зміст лобізму в нашій державі, можна в першу чергу говорити про те, що він полягає в організації комунікації з політичними інститутами та формування каналів для тиску на них та максимально-ефективної взаємодії. Більшою мірою цією можливістю мають корпоративні суб'єкти, що говорить про реалізацію своєї специфічної моделі корпоративного лобізму в нашій державі, який, дійсно, має квазіінституційну основу, оскільки досі не мала практичного застосування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Було розкрито основні напрями розвитку інституту лобізму в публічному управлінні України з акцентом на нормативно-правове забезпечення, комунікативні механізми та особливості взаємодії між учасниками лобістського процесу.

1. Недосконалість нормативно-правової бази залишається ключовим стримувальним фактором інституціоналізації лобізму в Україні. Попри прийняття Закону «Про лобіювання» у 2024 році, на практиці ще не сформовано повноцінний механізм реалізації положень цього закону, зокрема — функціонування Реєстру прозорості.

2. Структура лобізму в Україні характеризується триланковою моделлю (групи інтересів – лобісти – органи влади), яка поєднує риси як американської,

так і європейської моделей, проте має низку унікальних рис, зокрема слабе залучення профспілок і невисоку довіру до громадських інститутів.

3. GR (Government Relations)-діяльність дедалі більше набуває ваги, сприяючи легалізації та цивілізації лобістських процесів, однак не повністю ототожнюється з лобізмом через структурні та функціональні відмінності.

4. Комунікаційний компонент лобізму є критично важливим — не лише як канал впливу на владу, але й як засіб соціальної легітимації інтересів через залучення громадськості та експертного середовища.

5. Багаторівнева система лобістської взаємодії (державний, регіональний, місцевий, галузевий рівні) засвідчує складність та поліструктурність лобізму в Україні. Це вимагає врахування специфіки взаємодії між різними рівнями та типами інтересів.

6. Українська модель лобізму тяжіє до англо-американської у частині ролі індивідуальних лобістів, на відміну від класичних європейських моделей з переважанням інституційного (корпоративного) представництва.

У підсумку, інститут лобізму в Україні перебуває у фазі активного становлення, поєднуючи запозичені моделі з власними практиками. Подальший розвиток лобістської діяльності вимагає не лише удосконалення нормативно-правової бази, а й підвищення рівня політичної культури, комунікаційної прозорості та інституційної довіри між усіма суб'єктами публічного управління.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено основні підходи у визначенні лобізму. Так, відповідно до класичного інституційного підходу, було зафіксовано легалізацію цієї, раніше неформальної, практики та її функціональну роль у сучасній політичній системі. У рамках комунікативістських концепцій було відзначено роль лобізму як прямого каналу взаємодії між соціальними та владними суб'єктами. Концепції сфери піару передбачають наявність у рамках лобістської діяльності певного набору механізмів та практик, що відрізняють їх від інших близьких явищ. А теорії корпоративізму припускають йому роль ексклюзивного ресурсу, властивого найвпливовішим політичним суб'єктам.

2. Досліджені приклади інституціоналізації лобізму в різних демократичних державах показали залежність між правовими механізмами його регулювання та моделями взаємодії між групами інтересів та державними структурами, що реалізуються у певних режимах. Так плюралістична модель передбачає жорстку регламентацію лобістської діяльності. У рамках корпоративістської моделі взаємодія скоріше реалізується у форматі двох, а не трьох базових складових: самих груп інтересів та держави без формального відділення груп лобі.

3. Обґрунтовано, що система лобізму в Німеччині, так само, як і в США, безпосередньо обумовлена політичним режимом, що склався в країні, насамперед механізмами його соціально-політичної взаємодії. Однак, на відміну від американської системи лобізму, заснованої на плюралізмі та конкуренції між собою груп інтересів і лобістських груп, що залучаються ними, в Німеччині конкуренція реалізується в рамках самих організацій, організованих за «принципом парасольки» і вони об'єднують інтереси різних груп.

У такій системі основними суб'єктами лобізму, зазвичай, виступають самі групи інтересів чи партії, а не окремі організації лобі. Відповідно, регулювання здійснюється у напрямі регламентації діяльності цих груп та органів влади. Це не заперечує факту здійснення самого лобізму, який, навпаки, реалізується

активно, у рамках регулярних та легальних процедур соціально-політичної взаємодії, держава у яких зберігає свою патерналістську позицію. Демократичність такої системи зумовлюється не лише специфікою політичної культури Німеччини, а й її протиставленням тоталітарному минулому.

4. Доведено, що в умовах режиму демократії лобізм трансформується. В його рамках виділяються певні інститути лобіювання та простежуються приклади ефективної лобістської діяльності, насамперед між бізнесом та владою. При цьому особливості режимних трансформацій, що передбачають досить значний розрив між суспільством та державними структурами, відсутність консенсусу та ефективних механізмів взаємодії у процесі представництва інтересів призводять до ситуації значної обмеженості правової регламентації лобістської діяльності. Поєднуючись із традицією «невизнання» лобізму та відсутністю поки в суспільстві політичної культури участі у прийнятті значних державних рішень, це формує загрозу зміщення процесів лобізму в нелегітимну сферу соціально-політичної взаємодії та вимагає вироблення механізмів його правового регулювання.

5. Зроблено висновок, що в українській системі саме забезпечення публічності і комунікації, а не прямого просування інтересу, є одним із першочергових завдань лобізму. Це позначається на фундаментальній для нашої системи проблемі впровадження механізмів реалізації нормативно-правової основи лобістської діяльності. Це, у свою чергу, призводить до того, що лобізм доводиться переводити в публічну сферу, наголошуючи на актуальності інтересу, що просувається, для широких мас населення і залучення до процесу великої кількості учасників.

6. Визначено, що лобізм в Україні полягає в організації комунікації з політичними інститутами та формуванні каналів для тиску на них та максимально-ефективній взаємодії. Більшою мірою це стосується корпоративних суб'єктів, що говорить про реалізацію своєї специфічної моделі корпоративного лобізму в Україні, яка має теоретичну основу, оскільки досі не отримала практичного застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базілевич Д. Лобіювання в Україні та за кордоном: досвід, проблеми і перспективи / за заг. ред. В. Федоренка. Київ : Москаленко О. М. 2009. 36 с
2. Богиня Т.Ю. Інститут лобізму: сутність, методи та функції. *Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 546-553.
3. Вітвіцький С. С., Южека Р. С. Міжнародний досвід розвитку інституту лобізму та проблема його легалізації в Україні. *«Молодий вчений»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 2 (17). С. 73-86.
4. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 42-48.
5. Ворчакова І.Є. Лобізм в політиці: сутність явища та способи реалізації. *European political and law discourse*. 2018. № 1(5). С. 105-110.
6. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4939>. (дата звернення: 02.09.2024).
7. Гарсія А.Н. Активізація зусиль для забезпечення належного управління з метою запобігання та виявлення корупції та боротьби з нею: два основні заходи. *Економічна та соціальна Рада ООН*. 2016. URL: https://digitallibrary.un.org/record/819972/files/E_C.16_2016_6-RU.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
8. Головко В. Становлення лобізму в Україні: проблеми законодавчого регулювання. *Гуманітарний журнал*. 2012. № 4. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4939>. (дата звернення: 16.09.2024).
9. Денисюк А.В. Громадський лобізм в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102(11). С. 403-405.

10. Дюверже М. Політичні партії /Пер. з франц. Київ: Академічний Проект, 2000. 538 с.
11. Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід. Харків : Майдан, 2011. 251 с.
12. Євченко Р. І. Інституалізований лобізм, як конвенціональна практика політичної участі. *Політичні інститути та процеси*. 2022. № 4. С. 31-37.
13. Євченко Р.І. Феномен лобізму: інтерпретація природи і моделі організації діяльності. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. № 35. С. 157-166.
14. Журба Ю., Гончаренко О. Лобізм: загально-теоретичний аналіз lobbying: general theoretical analysis. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 11-16.
15. Карпенко О. Про доцільність впровадження в Україні інституту цивілізованого лобізму державно-управлінських рішень. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_16. (дата звернення: 22.10.2024)
16. Костюк В.І., Дачій Н.В., Близнюк А.С. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. *Інвестиції: практика та досвід*. №2. 2025. С. 41-48.
17. Кравченко С.О. Перспективи розвитку лобізму як складової системи запобігання корупції в Україні. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 129-137.
18. Крупник А. Законодавче регулювання лобізму в Україні: у чому загроза для громадянського суспільства? URL: <https://uplan.org.ua/analytics/zakonodavcherehuliuвання-lobizmu-v-ukraini-u-chomuzahroza-dlia-hromadianskoho-suspilstva/> (дата звернення: 27.11.2024)
19. Круть В.О. Лобізм як форма прояву корупції. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 227-232.

20. Кумс К. Лобізм та його регулювання: поради британського експерта. *Бізнес та політика* 1994. № 1. С. 58-70.
21. Мацкевич Р. М. Лобістська діяльність: вітчизняний та зарубіжний досвід. Одеса : Фенікс, 2016. 316 с.
22. Мохончук Б., Мокроусова О. Лобіювання та адвокація: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та перспективи правового регулювання в Україні : *Український часопис конституційного права*. 2023. № 4 (29).С. 77-90.
23. Паршикова А. Законодавче регулювання лобістської діяльності (досвід країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки): інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28920.pdf> (дата звернення: 16.12.2024).
24. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшнз: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп. Київ: Т-во «Знання». КОО. 2006. 327 с.
25. Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1./ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (дата звернення: 30.09.2024).
26. Про лобістську діяльність: проект Закону України від 03.03.2020 року № 3059-3. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI01553A> (дата звернення: 22.12.2024).
27. Про лобіювання: Закону України від 23 лютого 2024 № 3606-IX Офіційний сайт Верховної Ради України. Введення в дію 01.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text>(дата звернення: 11.12.2024).
28. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 №934/96 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.10.2024)
29. Про запобігання корупції : Закон України від 12.12.2014р. № 49. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 23.12.2024)

30. Руденко О.М. Лобіювання – політична корупція чи суспільний компроміс. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 2 (45). С. 77-83.
31. Стельмах А.В. Проблеми реалізації лобістської діяльності в системі публічного управління: теоретичні підходи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4 (60). С. 83-87.
32. Чернохатній Д. А. Поняття «інститут лобіювання» : теоретико-правове дослідження. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 21-24.
33. Яровой Т.С. Лобізм: визначення поняття в рамках теоретико-дискусійного поля та нормотворчого процесу. *Публічне Урядування*. Київ. 2018. С. 276-285.
34. Яровой Т. С. Лобізм: механізм відстоювання інтересів громадян, чи інструмент втручання у внутрішню політику держави? Аналіз проблеми та шляхи її вирішення. *Правове регулювання лобіювання в Україні: проблеми та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Київ, 24 квітня 2019 р.) / [ред. кол.: І.М. Мищак, Т.Е. Телькінен, Т.С. Яровой]. Київ: «Видавництво Людмила», 2019. С. 10-18
35. Яровой Т. Становлення законодавчого регулювання лобізму в США як приклад для України. *Аспекти публічного управління*. 2019. № 1. С. 54-59.
36. Arthur F. Bentley. *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. New York: Routledge, 1995. 533 p.
37. Bentley A. *The Process of Government*. Cambridge. 1967. 199 p.
38. Truman David B. *The Govermental Process*. NY. 1968., 67 p.
39. *The Oxford English dictionary*. Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / [ed. by James A.H. Murray, Henry Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions]. Volume VI. – Oxford: Clarendon Press, 1970. 820 p.
40. Latham E. The group basis of politics: Notes for a theory. *American Political Science Review*. 1952. T. 46. № 2. PP.. 376-397.

41. Lobbying Act Canada, current to 6 March 2024, R.S.C. 1988, с. 44.
URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/l-12.4/> (дата звернення: 13.01.2025).
42. Lobbying Disclosure Act of 1995 USA, 19 December 1995, № 104-65.
URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1060/text> (дата звернення: 10.01.2025).
43. Lobbyists' Code of Conduct Canada (2023). Standards for transparent and ethical lobbying. URL: <https://lobbycanada.gc.ca/en/rules/the-lobbyistscode-of-conduct/lobbyists-code-of-conduct-2023/> (дата звернення: 19.01.2025).
44. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (дата звернення: 05.05.2025).